

Лавра спотикання: Московський патріархат vs Україна

Тетяна Деркач, релігійна аналітикиня, співзасновниця «Центру релігійної безпеки» та інтернет-ресурсу *Cerkvarium*

Найбільш резонансними новинами України взимку 2023 року, беззаперечно, були перипетії навколо Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП). У її храмах проводила обшуки Служба безпеки України (СБУ), її єпископам і священникам «погрожували» в'язницею, поліція перешкоджала вірянам проводити богослужіння у храмах, а з головного монастиря України — Києво-Печерської лаври — почали виселяти церковне керівництво та ченців. Людям, не знайомим із релігійною кон'юктурою України, все це могло здатися початком масштабних переслідувань владою «неугодної» церкви. Утім, значна частина суспільства підтримала дії правоохоронних органів щодо УПЦ МП. У чому ж полягає логіка української влади і наскільки законними є її дії в релігійному полі?

Витоки конфлікту

УПЦ МП більше 30 років після розпаду СРСР була в привілейованому становищі в Україні: мала найбільшу кількість послідовників і користувалась головними православними святинями — Києво-Печерською та Почаївською лаврами. Це давало їй можливість впливати на численних вірян, можновладців, а також на суспільні й політичні процеси в країні.

Утім, через відверту проросійську діяльність моральний авторитет УПЦ МП почав знижуватись. Її вже не сприймали як суто релігійну організацію, підозрюючи в ній велику російську агентурну мережу. Ключовим моментом, який визначив подальшу долю цієї церкви, стала російсько-українська війна. Україна як незалежна держава зіткнулася з проблемою виживання.

У 2022 році ситуація стала критичною, тож влада терміново почала розслідування випадків діяльності на користь Росії не тільки серед високопосадовців і чиновників, але й серед УПЦ МП. Хоча публічно керівництво УПЦ МП після повномасштабного вторгнення [засудило](#) дії Росії, багато представників цієї церкви виправдали цю агресію та навіть співпрацювали з російськими окупантами. Це спровокувало питання і про правомірність церковного господарювання в таких культурних пам'ятках як Києво-Печерська й Почаївська лаври.

Значення лавр для України

Лаврами називають християнські обителі східного обряду, що мають велике духовне й культурне значення. У світі є лише 13 монастирів зі статусом лавр, п'ять із яких [розташовані на території України](#). Усі вони — архітектурні пам'ятки у складі державних історико-архітектурних заповідників. Три православні лаври — Києво-Печерська (Київ, існує з 1051 року), Почаївська (Тернопільщина, 1597 рік) та Святогірська (Донеччина, письмова згадка в 1526 році) були в розпорядженні УПЦ МП.

Ключове значення для вірян має Києво-Печерська лавра, нині включена до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Святиня була закладена монахами в XI столітті. На її території зберігається велика кількість старовинних експонатів і церковних реліквій, які віряни вважають чудотворними, а в давніх печерах покояться моці шанованих православних святих. Тому приналежність лаври до УПЦ МП автоматично надавала цій церкві символічного панівного статусу.

Як Московський патріархат монополізував Києво-Печерську лавру

У тому, що розпорядником Києво-Печерської лаври є саме УПЦ МП, немає нічого дивного. Це пов'язано з колоніальним минулим України у складі Російської імперії та згодом Радянського Союзу, де панувала лише одна православна церква — російська (РПЦ). У 1990 році незадовго до проголошення незалежності України росіяни створили автономну філію — УПЦ МП, до якої й перейшло право користування святинею. Фактично лавра стала штаб-квартирою проводу УПЦ МП.

Поступово держава передавала УПЦ МП в безоплатне користування все більшу кількість пам'яток на території стародавнього монастиря. Більшу частину майна було [отримано](#) в період із 1994 по 2013 рік, коли при владі перебували відкриті прихильники РПЦ — президенти Леонід Кучма та [Віктор Янукович](#). Тоді УПЦ МП пишалася своєю канонічною належністю до РПЦ й тим, що весь уряд та значна кількість чиновників були її вірянами.

Після Євромайдану 2013–2014 років зв'язки з Росією стали токсичними, а чиновники припинили відверто лобіювати інтереси УПЦ МП. Утім, ця церква зберігала великий вплив на вірян, а законність та доцільність її перебування в лаврі держава не переглядала.

Хресна хода чи мітинги протесту?

Багато років УПЦ за кількістю зареєстрованих громад вважалась найбільшою релігійною організацією в Україні. Причому церковне духовенство має величезний вплив на паству, яку періодично використовували в політичних цілях, наприклад, виборах [президента](#) і [парламенту](#) або на заваді [вступу до НАТО та Євросоюзу](#). Приміром, у 2011 році активісти проросійських православних організацій під крилом УПЦ МП [закликали](#) тогочасного Президента України Віктора Януковича не допустити інтеграцію в «чужу і ворожу західну цивілізаційно-державну структуру — Євросоюз», адже він отримав благословення на президентство від Патріарха РПЦ Кирила і його справа — «зміцнення “Русского мира”». У цьому ж [зверненні](#) вони вимагали від Януковича домінантного статусу для своєї церкви в Україні, фактично заклинаючи до порушення конституційного права на свободу світогляду й віросповідання та законодавства про свободу совісті й релігійні організації: «Церква з більш ніж 1000-річною історією, яка сформувала генотип нашого народу, до якої і сьогодні відносить себе його переважна більшість, не повинна мати такі ж права і статус, як всі інші конфесії, особливо новоспечені секти».

Хресна хода УПЦ МП в усі роки нагадувала політичні акції.

Під час спалаху пандемії коронавірусу віряни УПЦ МП виходили на мітинги протесту проти вакцинації та карантину. У лаврах влаштовувалась велелюдна хресна хода без дотримання санітарних вимог, що змусило правоохоронців [відкрити кримінальні справи](#). В [Києво-Печерській](#) та [Почаївській](#) лаврах померло кілька монахів. Тільки після цього святині закрились на карантин.

Таких випадків дуже багато: УПЦ МП намагалася постійно презентувати себе як одну з найвпливовіших сил, яка має багатомільйонний протестний ресурс — слухняну паству. І, як показала практика, саме завдяки численним прихильникам УПЦ МП країною ширилась ідеологія «русского міра», це додало Путіну впевненості, що українці підтримають його агресію.

Що виявила СБУ

За цих умов СБУ була змушена діяти активно, і на це були законні підстави: [багаторічне поширення ідеології «руського міра»](#), використання [мови ворожнечі](#) щодо інших релігійних організацій та, зрештою, підтримка російської агресії проти України. За наслідками перевірок [було порушено кримінальні провадження](#) проти 61 священнослужителя, яких підозрюють у [збиранні розвідувальних даних для ФСБ РФ](#), [коригуванні ворожого вогню](#) (і це [не одиничний випадок](#)) та [проросійській агітації](#) під релігійним прикриттям. Їм інкримінують порушення рівноправності громадян за релігійною ознакою, заклики до зміни конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність України та виправдовування російської агресії. У жодному випадку немає звинувачень у «неправильному» віросповіданні.

Як УПЦ МП залишилась без лаври

Результати обшуків дали державі моральні аргументи для припинення угод на користування лаврами з УПЦ МП. Але є й законодавчі підстави — нецільове використання майна або утримання в неналежному стані. Претензії держави до УПЦ МП накопичувались роками і стосувалися головним чином порушення умов експлуатації споруд, зберігання майна та музейних цінностей культового призначення та масштабної незаконної забудови. Музейники [неодноразово били на сполох](#), що під керівництвом настоятеля Києво-Печерського монастиря митрополита Павла монахи руйнували старовинні будови, по-варварськи забивали буронабивні палі для нового будівництва та навіть розбили над печерами город, від поливу якого почалося підтоплення. На всі претензії Павло відповідав [прокльонами та звинуваченнями в сатанізмі](#).

Журналістське [розслідування 2017 року](#) виявило, що монахи без дозволів перебудували багато історичних споруд та незаконно звели нові господарські та комерційні будівлі. В 2018 році інвентаризаційна комісія від Міністерства культури [виявила](#) зникнення 10 предметів. Одночасно [з'явилися публікації](#) про комерційну діяльність на території святині. Остання державна ревізія почалась у 2022 році. Митрополит Павло намагався її блокувати, і не дарма. Перші ж огляди показали десятки [незаконних забудов](#), багато об'єктів [були в незадовільному стані](#). Так, наприклад, [виявилось](#), що охоронці лаври використовували стародавні двері XVIII століття як мішень для метання ножів.

Митрополит Павло вважає, що [лавра є власністю церкви](#), а не держави. При цьому він замовчує, що роками крок за кроком [силовими методами встановлював контроль](#) над більшістю об'єктів давнього монастиря: «ми їх просто відбирали». Це виглядало як сквотерство, але держава була вимушена офіційно оформлювати захоплені ченцями об'єктами. Тільки сьогодні у влади з'явилась політична воля завершити цю сумну історію.

Сам Павло врешті-решт [отримав підозру](#) в розпалюванні міжрелігійної ворожнечі та виправдовуванні російської збройної агресії Росії і потрапив під домашній арешт. Ймовірно, до цих звинувачень можуть додатися ще й претензії у фактичному знищенні лаври.

УПЦ МП до останнього боролась за своє домінування та численні привілеї, але реальність виявилась інакшою. Попри всі погрози церковних керманічів, українська влада просто була змушена відреагувати на багаторічну деструктивну діяльність УПЦ МП. Це і спасіння святинь від руйнування, і захист національної безпеки країни під час війни, і відновлення сили закону, і підтримка рівності прав вірян усіх церков різних релігійних віросповідань.